

Jarosław Groth

Zakład Psychologii Zdrowia i Psychologii Klinicznej
Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

CYBERSTALKING – PERSPEKTYWA PSYCHOLOGICZNA

Celem opracowania jest charakterystyka cyberstalkingu (zjawiska uporczywego nękania za pośrednictwem Internetu) w kontekście innych cyberprzestępstw oraz prezentacja aktualnego stanu wiedzy na temat stopnia jego rozpowszechnienia, form, konsekwencji psychologicznych oraz charakterystyki sprawców nękania i ich ofiar.

Choć wzorzec zachowania określany mianem stalkingu od lat skupia uwagę osób i instytucji zainteresowanych zagadnieniem przemocy, to jako przestępstwo rozważany jest od stosunkowo niedawna – od ustalenia pierwszych regulacji prawnych w tym zakresie (w Kalifornii) mijają zaledwie dwie dekady. Nie wnikając w rozbieżności między prawnymi i klinicznymi definicjami stalkingu (uporczywego nękania) (por. Finch, 2001; Meloy, 1998; Meloy, Gothard, 1995; Pathé, 2002; Rosenfeld, Cling, 2004; Tjaden, Thoennes, 1998), a skupiając się na podobieństwach, można przyjąć, iż:

- 1) stalking to długotrwały wzorzec rozmyślnego, złośliwego i wielokrotnie podejmowanego zachowania, realizowanego bez przyzwolenia doświadczającej go osoby, polegającego na nękaniu jej w sposób jawny bądź ukryty (np. poprzez wyczekiwanie na nią, śledzenie, nachodzenie w domu lub miejscu pracy, nękanie telefoniczne, pozostawianie niechcianych wiadomości, symbolicznych prezentów czy innych przedmiotów, szkalowanie, rozpowszechnianie plotek, dewastowanie własności czy grożenie dokonaniem zniszczeń);
- 2) owo uporczywe nękanie niesie za sobą jawną bądź ukrytą groźbę, którą ofiara rozpoznaje;

3) postępowanie prześladowcy wzbudza w ofierze poczucie zagrożenia i strach o własne zdrowie i życie.

Poczucie zagrożenia towarzyszące uporczywemu nękaniu może być w pełni uzasadnione i poprzedzać napaść, a nawet – choć w nielicznych przypadkach – morderstwo.

Teza, że za nowymi technologiami postępują nowe przestępstwa, znalazła potwierdzenie także w przypadku stalkingu (por. Lloyd-Goldstein, 1998; Southworth, 2008). Za sprawą rozpowszechnienia Internetu zjawisko uporczywego nękania zyskało nowe oblicze – jednym z cyberprzestępstw, które ostatnimi laty zwracają uwagę psychologów, obok cyberterrorizmu, pedofilii czy internetowej pornografii dziecięcej, stał się cyberstalking.

Autorzy drugiej edycji *Crime Classification Manual* (Burgess, 2006, s. 384) lokują cyberstalking w klasie przestępstw komputerowych, których celem jest użytkownik komputera (wraz z kradzieżą tożsamości i naruszeniem prywatności)*. Definiują oni cyberstalking jako zjawisko przypominające stalking fizyczny, różniące się od niego brakiem realnego kontaktu z ofiarą dzięki zastosowaniu komputera.

Gordon i Ford (2006, s. 14) zdecydowali się wydzielić w spektrum cyberprzestępstw – tj. wszelkich przestępstw ułatwianych bądź popełnianych przy pomocy sprzętu komputerowego i sieci – dwa typy. Ukazali w ten sposób, jak continuum cyberprzestępstw rozciąga się od czynów związanych z elementem technologicznym, po te skupione na elemencie ludzkim. Przestępstwo pierwszego typu jest dyskretne i niedostrzegalne dla ofiary. Jego przykładem jest wprowadzanie do komputera ofiary złośliwego oprogramowania (np. wirusów, koni trojańskich, keyloggerów, rootkitów) celem kradzieży tożsamości ofiary czy oszustwa przy pomocy karty kredytowej. Do drugiego typu przestępstw, związanego z wielokrotnym nawiązywaniem kontaktu z ofiarą, należą m.in.: szantaż, szpiegostwo przemysłowe, planowanie aktywności terrorystycznej w sieci, nagabywanie dzieci w celach nierządu czy cyberstalking. Zważywszy jednak na zróżnicowane możliwe strategie działania cyberstalkerów, trudno zgodzić się z tym jednoznacznym przyporządkowaniem (sami autorzy typologii przyznają, iż niewiele przestępstw ma charakter „czystych typów”). Faktycznie cyberstalking łączy w sobie cechy obu grup przestępstw.

* Choć u podłoża owych rodzajów przestępstw autorzy *CCM-II* (Burgess, 2006, s. 391) dopatrują się motywu finansowego – w opozycji do chęci nękania i pragnienia kontroli leżących u podstaw cyberstalkingu – należy zauważyć, że również związane z nimi zachowania służą niekiedy uporczywemu nękaniu przy pomocy komputera.

DEFINICJA

Za najwcześniejszą wzmiankę na temat zjawiska cyberstalkingu uznaje się notkę zamieszczoną w „ABA Journal” w 1994 r., poświęconą skargom kobiet na uporczywe e-maile i fakсы wysyłane przez obsesyjnych wielbicieli (por. Burgess, 2001, s. 17). Pod koniec ostatniej dekady XX wieku problem ten stał się przedmiotem uwagi opinii publicznej. Bez wątpienia moment przełomowy stanowiło opublikowanie przez J. Reno (1999), prokurator generalną USA, raportu odnośnie do cyberstalkingu, zawierającego spekulacje co do natury i rozmiarów zjawiska, jak również analizę adekwatności aktualnego prawa i środków prewencji. Reno zdefiniowała wówczas cyberstalking jako sytuację użycia Internetu, poczty elektronicznej lub innego urządzenia komputerowego do nękania innej osoby.

Termin cyberstalking, stosownie do przyjętych definicji stalkingu, pojmowany jest jako uporczywe i niesprowokowane przez ofiarę zachowanie, obejmujące wielokrotne groźby i zachowania nękaające ofiarę, mimo jej cierpienia i próśb o zaprzestanie, przy użyciu narzędzi komunikacji i informacji, skutkiem którego ofiara obawia się o swoje bezpieczeństwo (por. Finn, 2008; Mullen i in., 2009; Quayle, 2008). Warto zauważyć, iż w definicjach cyberstalkingu, poszerzonych zwykle o stosowane przez prześladowcę metody, zawartych jest wiele przestępstw, których celem jest tak komputer, jak i jego użytkownik.

Częstym kryterium typologizacji cyberstalkingu jest wcześniejsza znajomość prześladowcy z ofiarą. W istotnie wielu przypadkach ofiara i sprawca znają się wcześniej, a motywem sprawcy przenoszącego konflikt z ofiarą do cyberprzestrzeni jest zmuszenie ofiary do naprawy i ponownego nawiązania relacji, bądź też zemsta i próba naruszenia komfortu dawnego partnera. W innych przypadkach, gdzie sprawca i ofiara nie znali się wcześniej, nękanie wiąże się z próbami inicjowania relacji. W każdym wypadku motywem sprawcy zdaje się być potrzeba władzy i kontroli. Niekiedy cyberstalking stanowić może preludium do przemocy w realnym świecie, przy czym, jak sugeruje Godwin (2007, za: Morewitz, 2008, s. 48), zachowania o charakterze przemocy są bardziej prawdopodobne u prześladowców nie znających wcześniej swych ofiar.

FORMY ZACHOWANIA

Internet, jako narzędzie komunikacji i zdobywania informacji, pełni dla cyberstalkera dwie podstawowe funkcje (por. Meloy, 1998, s. 10; Simon, 2008, s. 92): 1) pozwala na zbieranie prywatnych oraz ogólnie dostępnych informacji na temat ofiary, co pozwala na skuteczniejsze jej śledzenie i nękanie; 2) umożli-

liwia komunikację z ofiarą (w czasie rzeczywistym lub nie), a w konsekwencji – jawne lub skryte zagrożenie jej i wzbudzanie w niej napięcia i strachu. Współcześnie zakres tych funkcji wydaje się szerszy, czego przykładem są choćby niebezpośrednie kontakty wprowadzające trzecią stronę, np. przyjmowanie tożsamości ofiary i prowokowanie innych do nękania jej (por. Adam, 2005, s. 112).

Zakres metod działania cyberstalkera ograniczają jedynie bariery technologiczne, przy czym pomysłowość prześladowców w tym zakresie wyraźnie kontrastuje z niepowodzeniami w innych aspektach życia (Glancy i in, 2007, s. 217; Hitchcock, 2002). Do najbardziej popularnych działań, bądź to skierowanych na ofiarę bezpośrednio, bądź pośrednio organizujących wrogi jej kontekst, zaliczyć można:

Uporczywe przysyłanie niechcianych wiadomości. Zalewanie ofiar e-mailami jest jednym z najpowszechniejszych działań cyberstalkera. Strategia ta popularna jest zarówno wśród prześladowców ukrywających tożsamość, jak i tych znanych ofierze (np. byłych partnerów). Obie grupy chętnie korzystają z wygody, jaką zapewnia poczta elektroniczna oraz anonimowości redukującej szanse identyfikacji nadawcy i udowodnienia mu popełnionego czynu. Szanse te maleją wraz z zastosowaniem dodatkowych narzędzi – od kawiarni internetowej, przez fikcyjne konto pocztowe, po anonimowego remailera. Treść wysyłanych wiadomości, często rozwlekłych, stanowić mogą zarówno wyrafinowane zaloty, jak i nienawistne przekazy pełnego urazy czy odrzuconego prześladowcy (byli partnerzy nierzadko opatrują swe wiadomości załącznikami z fotografiami z czasów wspólnej przeszłości). Bywa, że prześladowcy korzystający z poczty elektronicznej nierozważnie nękają ofiarę również za pośrednictwem telefonu komórkowego, co ułatwia wyśledzenie nadawcy wiadomości.

Nękanie za pośrednictwem serwisów czatowych. Korzystając z tych samych serwisów co ofiara, prześladowca może – w prywatnym lub publicznym trybie – swobodnie komunikować ofierze nienawistne lub obsceniczne treści. Niekiedy cyberstalker przyjmuje tożsamość ofiary, by nagabywać innych użytkowników kanałów (pokojów) serwisu internetowego bądź wysyłać do nich informacje.

Przeprowadzanie ataków na komputer ofiary. Ataki przy pomocy oprogramowania o złośliwym, szkodliwym lub przestępczym działaniu (wirusów, rootkitów, keyloggerów, programów szpiegujących, trojanów, backdoorów itp.) mogą mieć dwojaki cel: zniszczenie własności ofiary (utrata danych) – co stanowi odpowiednik niszczycielskich zachowań stalkerów działających w rzeczywistości fizycznej – oraz infiltrację i kradzież danych ofiary.

Poszukiwanie informacji o ofierze w Internecie. Aktywność ta ma ten sam cel, co infiltracja komputera ofiary: zdobycie wszelkich informacji, które mogą posłużyć do nękania ofiary, zagrożenia jej i zastraszania (np. adresy, numery telefonów,

historia zatrudnienia, kontakty zawodowe i prywatne, dane finansowe, fotografie czy informacje mogące wprawiać ofiarę w zażenowanie).

Publikowanie w Internecie informacji na temat ofiary, często o osobistym charakterze, krępujących czy potencjalnie szkodliwych. Przykład tego typu aktywności stanowi udostępnienie prywatnej korespondencji ofiary przez byłego partnera, czy stworzenie strony WWW zawierającej prywatne szczegóły z jej życia.

Rozpowszechnianie za pośrednictwem Internetu fałszywych informacji oraz sfałszowanych, cyfrowo zmodyfikowanych zdjęć ofiary.

Zamawianie towarów lub usług w imieniu ofiary. Zachowanie takie, dobrze znane w przypadku stalkingu, dzięki ofercie internetowych sprzedawców i usługodawców zyskało nowy wymiar i liczne możliwości wikłania ofiary w rozmaite problemy. Niekiedy zachowanie to ma na celu zakup towarów wprawiających ofiarę w zakłopotanie czy zażenowanie. Aktywność tego rodzaju wiąże się także z narażaniem ofiary na spam.

Kradzież tożsamości, wykraczająca poza zwykle podszywanie się pod ofiarę celem inicjowania kontaktów czy zamawiania towarów, a stanowiąca próbę przejęcia jej cech i właściwości.

Sklanianie innych do dręczenia ofiary. Możliwości cyberstalkera są w tym przypadku rozległe: dokonywanie bulwersujących wpisów, jakoby pochodzących od ofiary, na forach dyskusyjnych i otwartych stronach WWW (blogach, dziennikach on-line, tablicach ogłoszeniowych, księgach gości itp.); podszywanie się pod ofiarę i zamieszczanie ofert wraz z danymi adresowymi na stronach o tematyce pornograficznej czy seksualnej; udawanie ofiary on-line (np. poprzez wysyłanie fałszywych e-maili, niestosownych kartek z życzeniami, czy umieszczanie podżegających komunikatów w grupach dyskusyjnych) i antagonizowanie jej z innymi osobami (np. z pracodawcami czy kontrahentami). Tę formę zachowania określa się niekiedy jako *stalking-by-proxy*.

Zakres zachowań podejmowanych przez cyberstalkerów jest niezwykle szeroki, stąd trudność w jednoznacznym zakwalifikowaniu tego wzorca aktywności do którejś z wyszczególnianych grup cyberprzestępstw. Czyny, które podejmuje cyberstalker, dotyczą bowiem zarówno komputera, jak i jego użytkownika, zarówno elementu technologicznego, jak i ludzkiego, tak bezpośrednio samej ofiary, jak i pośrednio, poprzez oddziaływanie na inne osoby. Niejednokrotnie cyberstalkerzy starają się także zaaranżować możliwość realnego spotkania z ofiarą. Do fizycznego ataku na ofiarę dochodzi jednak w nielicznych przypadkach.

ROZPOWSZECHNIENIE

Choć cyberstalking uznaje się za poważny i narastający problem, brak systematycznych badań, zwłaszcza poza terenem Stanów Zjednoczonych, które pozwalałyby na ocenę faktycznej skali zjawiska. Większość danych odnośnie do rozpowszechnienia cyberstalkingu pochodzi ze statystyk FBI, raportów firm oferujących usługi dostępu do Internetu (ISP) oraz raportów organizacji wspierających ofiary przemocy w Internecie. Analizy tego zjawiska nie ułatwia także fakt, że podstawowym przedmiotem przeważającej części badań był stalking, a o cyberstalkingu wnioskowano pośrednio.

Pierwszych prób oceny rozpowszechnienia stalkingu podjęto się dopiero pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Ujawniono wówczas, że prześladowania tego rodzaju doświadczyło znacznie więcej osób niż się spodziewano – 8,1% kobiet i 2,2% mężczyzn w badanej próbie 16 000 obywateli USA. Okazało się także, iż w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie ofiarami stalkingu był 1% kobiet i 0,4% mężczyzn, a więc, odpowiednio, około miliona kobiet i ponad 370 tysięcy mężczyzn (por. Tjaden, Thoennes, 1997).

Zgodnie z raportem Reno (1999), ok. 20% przypadków stalkingu wiąże się z zastosowaniem komputera, co pozwoliło na uznanie, iż każdego roku ofiarami cyberstalkingu pada blisko 475 tysięcy Amerykanów. Na pewien ogląd sytuacji pozwalają dane dostarczane przez organizacje zajmujące się bezpieczeństwem w Internecie: Working to Halt Online Abuse (WHOA), Web Police, czy CyberAngels. Organizacja CyberAngels rejestruje 500 przypadków skarg o cyberstalking dziennie, z czego autentyczny cyberstalking występuje w 65–100 przypadkach, zaś Working to Halt Online Abuse relacjonuje 50–75 przypadków tygodniowo.

W grupie 4446 kobiet, z których 581 doniosło o jakiejś formie stalkingu, w 25% przypadków sprawca korzystał z poczty elektronicznej (Fisher, Cullen, Turner, 2002, za: Glancy i in., 2007). Zgodnie z innymi badaniami 12% kobiet i 2% mężczyzn spośród przebadanych studentów relacjonowało bycie nękanym (Leblanc, Levesque, Richardson, Berka, 2001, za: Glancy i in., 2007). Ponad połowa z badanych osób (58%) wskazała na użycie przez stalkera e-maila (poczta elektroniczna znajdowała się na 5 miejscu wśród wymienionych metod). Również inne badania potwierdzają wysoką częstość używania e-maila przez stalkera celem dręczenia ofiary (por. Fisher et al., 2000; Alexy et al., 2005, za: Glancy i in., 2007)

Większość sondaży odnośnie do stopnia rozpowszechnienia cyberstalkingu obejmowała studentów, jako grupę osób intensywnie korzystających z Internetu, a przy tym w wieku, w którym stalking pojawia się najczęściej. W badaniach prowadzonych w tej próbie 13–25% kobiet doświadczyło cyberstalkingu i nę-

kania on-line (Finn, 2008, s. 164). Interesujących danych dostarczają statystyki opracowywane przez WHOA, obrazujące wiek ofiar cyberstalkingu – w 2008 r. ofiary w wieku 18–30 lat stanowiły 35%, 31–40 – 23%, a powyżej 41 roku życia – 32% całej badanej grupy.

Badacze pozostają zgodni co do tego, że większość ofiar cyberstalkingu stanowią kobiety: 71% (według ocen WHOA z 2008 r.) czy 83% (zgodnie ze statystykami obejmującymi okres od początku 2000 do końca 2001 r. – Simon, 2008, s. 92). Choć powszechnie przyjmuje się, że sprawcami są przede wszystkim mężczyźni, to odsetek kobiet w tej formie stalkingu pozostaje stosunkowo wysoki: od 25% (Finkelhor, Mitchell, Wolak, 2000, za: Glancy i in., 2007, s. 213) do 35% (Simon, 2008, s. 92). Znane są przypadki kobiet prześladowanych mężczyzn, jak i przypadki prześladowania osób tej samej płci (Finn, 2008, s. 164). Dla przykładu, Alexy i in. (2005, za: Glancy i in., 2007) odkryli, że wśród ofiar w poddanej badanie grupie studentów przeważali mężczyźni. Zgodnie z raportem WHOA z 2008 r. – grupę prześladowców stanowią w 42% mężczyźni, a w 31% kobiety (w pozostałych 17% przypadków nie zidentyfikowano płci prześladowcy). Pierwszy kontakt ofiary z prześladowcą następuje zwykle poprzez: e-mail (39%), chat room (15%) oraz forum internetowe (11%) (por. Simon, 2008, s. 92). Sprawcy to zwykle osoby młode: wiek 48% sprawców nie przekraczał 18 r.ż. (Finkelhor, Mitchell, Wolak, 2000, za: Glancy i in., 2007, s. 213).

Uzyskany statystyczny obraz cyberstalkingu wydaje się dość spójny z wynikami badań nad stalkingiem: tam również przeważającą większość ofiar stanowią kobiety (72% – Meloy, Gothard, 1995; 78% – Tjaden i Thoennes, 1998; 95% – Schwartz-Watts, Morgan, Barns, 1997, za: Glancy 2007, s. 214), a większość prześladowców to mężczyźni (87% – Tjaden i Thoennes, 1998). Podobna analogia dotyczy wcześniejszych kontaktów ze stalkerem. Ocenia się, że 49,2% ofiar cyberstalkingu pozostawało wcześniej w relacji ze stalkerem (por. Glancy, 2007, s. 214). Również Reno (1999) twierdzi (choć nie wspiera swych poglądów wynikami badań), że cyberstalkerzy byli wcześniej zaangażowani w bliską relację ze swą ofiarą, którą następnie starali się kontrolować. Niemal 60% kobiet i 30% mężczyzn, stających się przedmiotem nękania, to byli partnerzy stalkerów, a większość ofiar (77% kobiet, 64% mężczyzn) знаła wcześniej swych prześladowców (Tjaden, Thoennes, 1998). Fakt ten wydaje się o tyle istotny, iż wcześniejsza relacja stanowi jeden z czynników ryzyka wystąpienia przemocy fizycznej w przyszłości.

Porównanie nielicznych badań nad rozpowszechnieniem cyberstalkingu utrudniają różnice w przyjmowanych definicjach tego zjawiska (zróżnicowaniu niepożądanych aktywności i stosowanych metodach badawczych). Ocenę utrudnia też fakt, że większość ofiar uporczywego nękania nie zawiadamia o tym pro-

cederze policji. Zwrócić należy zatem uwagę na wysoką spekulatywność ocen powszechności cyberstalkingu, zarówno w odniesieniu do liczby prześladowców jak i ofiar. Mimo tego, zważywszy na gwałtownie rosnącą liczbę skarg ze strony ofiar cyberstalkingu oraz wzrastającą dostępność Internetu, można zakładać, iż przeprowadzone badania prawdopodobnie niedoszacowują rozmiarów eskalującego zjawiska.

SPRAWCA

Dla typologizacji sprawców stalking często wykorzystuje się kategorie sprawców w przypadku stalkerów off-line. Jedną z częściej cytowanych jest klasyfikacja zaproponowana przez M. Zonę (Zona, Sharma, Lane, 1993, za: Bocij, 2006), który wskazał na 3 typy stalkerów: erotomanów, obsesyjnych na punkcie miłości oraz prostych obsesyjnych. Prześladowca-erotoman jest przekonany, że ofiara darzy go uczuciem. Większość sprawców tego typu stanowią kobiety, które wcześniej nie pozostawały w relacji z ofiarą (nierzadko zaliczaną do grona celebrytów). Sprawcy obsesyjni na punkcie miłości podobnie wierzą, że są przez prześladowaną osobę kochani, u podłoża ich urojeń leżą poważniejsze mechanizmy psychopatologiczne. W gronie osób tego rodzaju przeważają mężczyźni, niekiedy zdający sobie sprawę z faktu nieodwzajemniania ich uczuć przez ofiarę. Trzecia z wyłonionych grup – sprawcy obsesyjni – składa się w równej mierze z kobiet i mężczyzn prześladowujących ludzi, z którymi pozostawali wcześniej w jakiejś relacji – byłych partnerów, sąsiadów czy współpracowników.

OFIARA

Choć niewiele przeprowadzono dotąd badań nad wpływem cyberstalkingu na psychologiczne i społeczne funkcjonowanie ofiary, znane są możliwe konsekwencje stalkingu w świecie rzeczywistym (należy pamiętać, że cyberstalking pojawia się przeciętnie w co piątym relacjonowanym przypadku stalkingu). Wiadomo, iż może on prowadzić do stanu cierpienia obejmującego reakcje paranoiczne, lęki, ataki paniki, chroniczne zaburzenia snu, nadmierną czujność, uporczywe mdłości, wahania wagi ciała, bóle głowy, depresję, wzmożenie spożycia alkoholu i papierosów. Wiele ofiar relacjonowało poczucie konieczności zmiany stylu życia osobistego bądź zawodowego, co wiązało się z przeprowadzką, zmianą miejsca pracy czy rezygnacją ze społecznych aktywności (por. Collins, Wilkas, 2001; Finn, 2008, s. 164; Glancy i in., 2007, s. 218; Hall, 1996, za: Burgess, 2001;

Kamphuis, Emmelkamp, 2000, s. 208; Helander, 2008; Logan i in., 2006, s. 107; Morewitz, 2008, s. 51–53; Mullen, Pathe, 1994, za: Burgess, 2001; Newman, 2007). Symptomy traumy wynikającej ze stalkingu porównywano z symptomami urazu po wypadku samolotowym i wskazywano, że ofiary stalkingu spełniały większość kryteriów PTSD. Na podstawie wyników przeprowadzonych badań, Sheridan i Grant (2007, za: Mullen i in., 2009) stwierdzili, że konsekwencje prześladowania psychologicznego i społecznego funkcjonowania ofiar są analogiczne w przypadku cyberstalkingu, stalkingu w realnym świecie i kombinacji obu wzorców zachowania. Wynika z tego, iż bycie prześladowanym niesie za sobą szkodliwe konsekwencje niezależnie od formy stalkingu, nawet wobec braku fizycznego kontaktu z prześladowcą.

CYBERSTALKING A STALKING OFF-LINE

Niektóre z cyberprzestępstw to tradycyjne przestępstwa popełniane przy użyciu nowych narzędzi (por. Quayle, 2008, s. 177). W takiej sytuacji nowe technologie pozwalają na łatwiejsze i skuteczniejsze realizowanie owych znanych z realnego świata przestępstw (np. rozpowszechnianie materiałów o treści pedofilnej). Niemniej jednak, wraz z pojawieniem się nowych technologii zaistniały przestępstwa w pełni zależne od tych technologii, tzn. takie, które mogą być popełniane jedynie w cyberprzestrzeni (np. kradzież tożsamości). W tym obszarze można w pełni uznać, iż nowe cyberprzestępstwa odzwierciedlają rozwój nowych technologii.

Badacze starają się odpowiedzieć na kluczowe dla rozpoznania motywacji sprawcy pytanie, czy cyberstalking to jedynie kolejny obszar aktywności stalkera działającego przede wszystkim w realnym świecie, czy też zjawisko o cechach wspólnych ze stalkingiem, lecz skądinąd warte traktowania jako odrębny fenomen? Do niedawna przeważały głosy, iż jest mało prawdopodobne, by kryminalny stalking prowadzony był wyłącznie pod postacią cyberstalkingu. Przekonanie, że Internet stanowi jeden ze środków prześladowania, któremu towarzyszą inne strategie (por. Meloy, 1998, s. 11), potwierdzają współczesne badania wskazujące, iż większość prześladowców angażuje się w wielorakie sposoby nękania (por. Cupach, Spitzberg, 2004, s. 80). Niemniej jednak, nie bezpodstawnie wydaje się przypuszczenie, że naturą technologii, a zwłaszcza Internetu, jest katalizowanie pewnych skłonności do zachowań przestępczych, które w innych warunkach mogłyby nie zostać ujawnione (por. Quayle, 2008, s. 177). Innymi słowy, Internet – bogate źródło informacji i nieocenione narzędzie komunikacji – staje się środowiskiem aktywizującym aktywność potencjalnego napastnika, jednost-

ki, która w warunkach niezapośredniczonej komputerem osobistej interakcji nie zdobyłaby się na takie dewiacyjne postępowanie. Dla niektórych spośród tych osób cyberstalking będzie jedynie fazą ogólnego eskalującego wzorca stalkingu, poprzedzającą przejście do działania w rzeczywistości fizycznej, dla innych nie wykroczy poza cyberprzestrzeń i pozostaną oni niezdolni do prześladowania bez zaawansowanych technologicznie narzędzi. Cyberprzestrzeń jest środowiskiem atrakcyjnym dla stalkera z kilku powodów:

Łatwość i dostępność narzędzi. Wszechobecność i dostępność Internetu, wraz z wszelkimi narzędziami i udogodnieniami, jakie ze sobą niesie, czyni cyberstalking szczególnie łatwym. Łatwość zdobywania danych użytecznych dla nękania ofiary oraz korzystania z narzędzi pozwalających na jej prześladowanie potęguje możliwości dewiacyjnego i kryminalnego zachowania. Cyberprzestrzeń pozwala na dręczenie ofiary w jej miejscu pracy i w domu, bez narażania prześladowcę na niewygodę, jakie niesie konieczność fizycznego kontaktu, oszczędzając jego czas i obniżając poziom ryzyka (w tym ryzyka aresztowania) związanego z przestępczą aktywnością.

Dostępność ofiar. Internet nie tylko ułatwia stalkerowi znalezienie ofiary, ale także poszerza sieć potencjalnych ofiar (por. Douglas, Douglas, 2006). Strategie poszukiwania ofiar w realnym świecie prowadziły do sytuacji, w której niektóre z nich z większym prawdopodobieństwem niż inne mogły stać się przedmiotem zainteresowania stalkera. Internet poszerza zakres grupy wysokiego ryzyka i obejmuje nią niemal każdego użytkownika komputera. Szansa na stanie się ofiarą cyberstalkera pojawia się wraz z rozpoczęciem uczestnictwa w wirtualnej rzeczywistości Internetu, niezależnie od wieku, warstwy społecznej, grupy zawodowej czy miejsca zamieszkania.

Wyobrażeniowość. Wiele przestępstw znajduje swój początek w fantazjach sprawcy (por. Meloy, 1998). Komunikacja w cyberprzestrzeni, ograniczona do słowa pisanego, pozbawia jej uczestników kontekstualnych informacji i wzmaga rolę wyobraźni. W efekcie cyberstalker w środowisku on-line może budować poczucie zażyłości i intymności, wbrew intencjom osoby, z którą się komunikuje. Błędna ocena motywów innego będzie wzrastać wraz z nasileniem projekcji i odrzuceniem realnego świata. W rezultacie środowisko Internetu staje się polem dla idealizacji innego, lecz także dla jego dewaluacji, czemu towarzyszą negatywne emocje i różnorakie formy agresji. Niektórzy uznają nawet, iż cyberstalking wiąże się z większym stopniem uprzedmiotowienia ofiary niż stalking off-line (por. Mullen i in., 2009), co może wyrażać się w zrównaniu realnej osoby ze statusem wirtualnego awatara.

Anonimowość. Zwykle cyberstalker chętnie korzysta z opcji anonimowości, jaką daje Internet. Pozwala mu to działać w poczuciu bezkarności i ochrony przed

ujawnieniem. Sytuacja ta, wraz z naruszeniem w cyberprzestrzeni tradycyjnego kontekstu społecznego oraz reguł hamujących dewiacyjne manifestacje, sprzyja pozbawionej zahamowań otwartości, brawurze i podejmowaniu ryzyka. Można przyjąć, iż w cyberprzestrzeni przesunięciu ulega granica między zachowaniem akceptowalnym i dewiacyjnym. Brak ograniczeń społecznych redukuje modyfikujący wpływ lęku społecznego na zachowanie jednostki. Nieobecność tego inhibitora agresywnych impulsów, przy dużej sile doświadczanych emocji i pragnień, zachęca jednostkę do tego, czego nie zrobiłaby w sytuacji off-line.

Łatwość oszustwa. Brak społecznego lęku, jako wyrazu istnienia zwierciadła społecznego, sprawia, że brakuje istotnego inhibitora skłonności do oszustwa. Staje się ono w Internecie zjawiskiem powszechnym, a mówienie prawdy jest nie tyle regułą, ile „prospołeczną opcją” (Meloy, 1998, s. 12). Weryfikację kłamstwa utrudnia natura medium, ograniczającego kanały, za pomocą których zachodzi komunikacja. Cyberstalker może zatem bez trudu posługiwać się fałszywą tożsamością, a nawet fikcyjną osobowością, stając się tym, kim chce.

Brak ograniczeń rzeczywistości. Internet oferuje cyberstalkerowi możliwość działania poza ograniczeniami czasu, z którymi wiąże się prześladowanie w fizycznej rzeczywistości. Dzięki temu jego komunikaty mogą docierać do ofiary natychmiast po ich sformułowaniu. Możliwość zaskoczenia ofiary, daje cyberstalkerowi dodatkowe poczucie kontroli. Ponadto, treści jego wiadomości mogą pozostawać w cyberprzestrzeni przez nieokreślony czas, wskutek czego ofiara może natknąć się na nie w niespodziewanym momencie, co intensyfikuje poczucie obłąkania przez prześladowcę.

Rozważania nad tym, czy cyberstalking jest jedynie nową metodą, za pomocą której stalkerzy prowadzą swą nękającą działalność, jednym z wielu pozostających do ich dyspozycji zachowań, czy też zupełnie nowym zjawiskiem, odrębnym od swego odpowiednika z fizycznej rzeczywistości, nie wydają się jak dotąd przynosić ostatecznych rozstrzygnięć. Z jednej strony, publikowane wyniki badań ukazują obraz podobieństw między cyberstalkingiem i innymi formami stalkingu (por. Sheridan, Grant, 2007, za: Mullen i in., 2009), co przemawia za tezą, że cyberstalking jest jedynie kolejną inwazyjną techniką nękania. Z drugiej strony, pojawiają się opracowania dowodzące, że cyberstalking to nie tylko nowy środek, ale także nowe zjawisko, do którego np. nie pasują typologie realnych stalkerów czy znane schematy ich zachowań. Badania wspierające tę tezę ukazują, iż cyberstalkerzy są bardziej obyci technologicznie, lepiej wykształceni i bardziej inteligentni, w przeszłości nie byli karani, nie nadużywali substancji, byli albo zatrudnieni, albo studiowali. Ich ofiary są młodsze, często wcześniej im nie znane, ponadto ich ofiarami pada wiele osób jednocześnie (por. Finn, 2008,

s. 163; Glancy i in., 2007, s. 215; Morewitz, 2004; Pinals, 2007, s. 53). Niejednoznaczność uzyskiwanych wyników przemawia za hipotezą istnienia różnych form cyberstalkingu: takiej, gdzie jest on jednym z wielu narzędzi stalkera; takiej, gdzie cyberstalker ogranicza się wyłącznie do działania w rzeczywistości on-line, w której realizowane jest uzależnienie sprawcy od wirtualnej fantazji (Lucks, 2001, s. 176); oraz takiej, gdzie prześladowanie za pośrednictwem Internetu jest fazą przejściową, prowadzi do eskalacji zachowań i jest zapowiedzią funkcjonowania stalkera w fizycznej rzeczywistości.

Z cyberstalkingiem spotykają się klinicyści, prawnicy czy pracownicy instytucji zajmujących się bezpieczeństwem w internecie. Wszyscy oni wskazują nań, jako na ważne i niezależne zjawisko, obejmujące szeroki zakres cyberprzestępstw. Zawracają jednocześnie uwagę na niedostatek systematycznych badań empirycznych w tym zakresie. Studia nad cyberstalkingiem pozostają w załężku, a wiele dotyczących go sformułowań ma charakter teoretyczny i spekulatywny. Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że często poszczególne zachowania składające się na cyberstalking w świadomości społecznej uznawane są za normalne i nie uchodzą za przestępstwa. Stąd też podkreślić należy znaczenie edukacji w zakresie bezpieczeństwa w Internecie, rodzajów wiktyimizacji w sieci, sposobów chronienia się przed nią i radzenia sobie, gdy do niej dochodzi.

BIBLIOGRAFIA

- Adam A., *Gender, Ethics and Information Technology*. Palgrave MacMillan, New York 2005.
- Bocij P., *The Dark Side of the Internet*. Praeger Publishers, London 2006.
- Burgess A.W., *Contemporary Issues*. [in:] *Practical Aspects of Rape Investigation. A Multidisciplinary Approach*. Hazelwood R. R., Burgess A. W. [eds.]. CRC Press, New York 2001, s. 3–27.
- Burgess A. W., *Computer Crimes*. [in:] *Crime Classification Manual. A Standard System For Investigating And Classifying Violent Crimes*. Douglas J. E., Burgess A. W., Burgess A. G., Ressler R. K. [eds.]. John Wiley & Sons, Inc., San Francisco 2006, s. 383–404.
- Collins M. J., Wilkas M. B., *Stalking Trauma Syndrome and the Traumatized Victim*. [in:] *Stalking Crimes and Victim Protection*, Davis J. A. [eds.]. CTC Press, New York 2001, s. 317–334.
- Cupach W. R., Spitzberg B. H., *The Dark Side of Relationship Pursuit*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Mahway 2004.
- Douglas J. E., Douglas L. K., *Cybercrimes*. [in:] *Crime Classification Manual. A Standard System For Investigating And Classifying Violent Crimes*, Douglas J. E., Burgess A. W., Burgess A. G., Ressler R. K. [eds.]. John Wiley & Sons, Inc., San Francisco 2006, s. 405–423.

- Finch E., *The criminalization of stalking: constructing the problem and evaluating the solution*. Cavendish Publishing Ltd., London: 2001.
- Finn J., *Cyberstalking*. [in:] *Encyclopedia of Interpersonal Violence*. Renzetti C.M., Edleson J. L. [eds.], SAGE Publications, Inc., Los Angeles 2008, s. 163–165.
- Glancy G. D., Newman A. W., Potash M. N., Tennison J., *Cyberstalking*. [in:] *Stalking. Psychiatric Perspectives and Practical Approaches*, Pinals D. A. [eds.]. Oxford University Press, Inc., New York 2007, s. 212–226.
- Gordon S., Ford R., *On the definition and classification of cybercrime*. *Journal in Computer Virology*, 2006, 2 (1), 13–20.
- Helander E. A., *Children and Violence. The World of the Defenceless*. Palgrave Macmillan, New York 2008.
- Hitchcock J. A., *Net Crimes And Misdemeanors*. Information Today, Inc., Medford 2002.
- Kamphuis J. H., Emmelkamp P. M. G., *Stalking – a contemporary challenge for forensic and clinical psychiatry*. *British Journal of Psychiatry*, 2000, 176, 206–209.
- Lloyd-Goldstein R., *De Clérambaut On-Line: A Survey of Erotomania and Stalking from the Old World to the World Wide Web*. [in:] *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Meloy J. R. [eds.]. London: Academic Press 1998, s. 193–212.
- Logan T. K., Cole J., Shannon L., Walker R., *Partner Stalking*. Springer Publishing Company, New York 2006.
- Meloy J. R., *The Psychology of Stalking*. [in:] *The Psychology of Stalking: Clinical and Forensic Perspectives*, Meloy J. R. [eds.], Academic Press, London 1998, s. 1–23.
- Meloy J. R., Gothard S., *A demographic and clinical comparison of obsessional followers and offenders with mental disorders*. *American Journal of Psychiatry*, 1995, 152, 258–263.
- Morewitz S. J., *Stalking and Violence. New Patterns of Trauma and Obsession*. Kluwer Academic Publishers, New York 2004.
- Morewitz S. J., *Death Threats and Violence. New Research and Clinical Perspectives*. Springer, New York 2008.
- Mullen P. E., Pathé M., Purcell R., *Stalkers and Their Victims*. Cambridge University Press, New York 2009.
- Newman A. W., Appelbaum K. L., *Stalking: Perspectives on Victims and Management*. [in:] *Stalking. Psychiatric Perspectives and Practical Approaches*, Pinals D. A. [eds.]. Oxford University Press, Inc., New York 2007, s. 27–60.
- Pathé M., *Surviving stalking*. Cambridge University Press, New York 2002.
- Pinals D. A., *Stalking. Classification and Typology*. [in:] *Stalking. Psychiatric Perspectives and Practical Approaches*, Pinals D. A. [eds.]. Oxford University Press, Inc., New York 2007, s. 27–60.
- Quayle E., *Cybercrime*. [in:] *Encyclopedia of Psychology and Law*, Cutler B.L. [eds.]. SAGE Publications, Inc., Los Angeles 2008, s. 177–179.
- Reno J., *Cyberstalking: a new challenge for law enforcement and industry. A report from the Attorney General to the Vice President*. <http://www.usdoj.gov/ag/cyberstalking-report.htm>, 1999.

- Rosenfeld B., Cling B. J., Stalking. [in:] *Sexualized Violence against Women and Children*, Cling B. J. [eds.]. The Guilford Press, New York 2004, s. 98–114.
- Simon R. I., *Bad Men Do What Good Men Dream. A Forensic Psychiatrist Illuminates the Darker Side of Human Behavior*. American Psychiatric Publishing, Inc., Arlington 2008.
- Southworth S., Tucker S., Fraser C., High-Tech Violence Against Women. [in:] *Encyclopedia of Interpersonal Violence*, Renzetti C. M., Edleson J. L. [eds.]. SAGE Publications, Inc., Los Angeles 2008, s. 329–331.
- Tjaden P., Thoennes N., *Stalking in America: Findings From the National Violence Against Women Survey*. U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, Washington 1998.